

Simas KARALIŪNAS

Vytauto Didžiojo universitetas

Dainavà. VARDO REIKŠMĖ, ISTORIJA IR KILMĖ

Gardino srities Zietelos (br. Działowo ir Diatłowo, le. Zdźięcioł) rajone (Baltarusija), apie 80 km į pietus nuo Lietuvos sienos ir 150 km nuo Vilniaus, yra sodžius, vietinių lietuvių vadinamas *Dainavà* (acc. sg. *Dainavą*); rečiau pasakoma ir *Dainuvà* (Vidugiris 1998, 820). Jo gyventojai vadinasi *dainaviškiai*, rečiau *dainuviškiai*, be to, šie žodžiai eina ir būdvardžiais (Vidugiris 1998, 122, 123). Slaviškasis to sodžiaus pavadinimas yra (baltarusiškai) *Jatvezь* (*Ятвезь*) arba *Jatvjazь* (*Ятвязь*), (lenkiškai) *Jaćwież* (Wolter 1899, 166–169; Волтеръ 1912, 159; Būga 1961, 128–129, 153 [išn. 1]; Vidugiris 1959, 196). Kad šių skirtingų kalbų vietovardžių buvimas greta vienas kito nėra atsitiktinis, matyti ir iš istorinių šaltinių. Dar E. Volteris teisingai nustatė, kad šitoje lietuvių tarmėje išliko lietuviškasis jotvingių pavadinimas, ir tai jis susiejo su Lietuvos metraščio *Litovskomou rodou počinokъ* (*Литовскомому роду починакъ*) žinia apie Dainavos-Jotvos girią (*o Doinovo-jatvezskoj puščě* [*о Дойново-ятвезской пущрь*]) ir kunigaikščio Traidenio dalinę žemę (Волтеръ 1912, 159): *a pętyi brat ego Troidenъ meškal pri brate svojemъ velikomъ knęzi Narimonte. I dovędalsja knęзь velikyi Narimontъ iž meškajutъ tužiki na poušči Doinova Jatvež* [variantas *Jatvezь*] *a pana nad soboju ne majutъ. I pošol na nich. I oni ne protivęčisę poddalisę i poklonilisę emou [...] i knęзь velikyi Troidenъ [...] prozovetsę velikimъ knęzemъ Jatvezskimъ i Doinovъskimъ* (*a патыи брат его Троиденъ мешкал при брате своемъ великомъ князи Наримонте. И довęдался князь великый Наримонтъ иж мешкаютъ мужики на поуци Доинова Ятвезж* [variantas *Ятвезь*] *a pana nad soboju ne majutъ. И пошол на них. И они не противачиса поддалиса и поклонилиса емоу [...] и князь великый Троиденъ [...] прозовется великимъ княземъ Ятвезскимъ и Дойновъскимъ*) (ПСРЛ 1853, [stulpeliai] 237–238; Būga 1961, 128).

Iš Mindaugo 1257 m. donacinio akto matyti, kad Dainava (šaltinių *Deynowe*, *Denowe*) ir jotvingių kraštas anuomet buvo laikomi ta pačia žeme: *Denowe tota, quam etiam quidam Ietwesen vocant* „[Dovanojama] visa Dainava, kurią dar vadina Jotva“ (LECU 437).

Tas pats pasakyta ir Mindaugo 1259 m. donaciniame rašte (kuris įtariamasis esąs Ordino falsifikatas): *Denowe tota, quam etiam quidam Jetwesen vocant* (PU, Nr. 79; Būga 1961, 128).

Mokslinėje literatūroje jau seniai nustatyta, kad, pirma, *Dainavà* / *Dainuvà* ir, antra, *Jatvež* / *Jatvezь* yra du to paties objekto pavadinimai: pirmieji – lietuviški, antrieji – slaviški (Волтеръ 1912, 159; Отрембский 1963, 3; Налера 1964, 46; Непокупный 1974, 145–148.) Prie šių istorinių šaltinių vardų identifikavimo prisidėjo ir K. Būga: „Šalies vardas *Denowe* ir *Дойнава* prūsiškai reikėtų vadinti *Dainavō*. Tie lietuviai, kuriems teko susidurti su sūdais [sūduviais – S. K.], Dainavos vardą šiandie ištaria *Dainavà*. Zietelos (Slanymo aps.) par. gudai vieną sodžių vadina vardu *Ятвезь* (*e iš я* be kirčio), kuris vietos lietuviams yra *Dainavà*. Tasai duomuo patvirtina, kad *Dainavōs* esama tos pačios tautos, kaip anos, kurią gudai vadina ятвезь (vėliau ятвезь)“ (Būga 1961, 128–129).

Istorinių šaltinių pavadinimai (lotyniškųjų) *Deynowe* 1253, *Denowe* 1257, 1259, (rusiškųjų) *Doynova* [*Дойнава*] XVI a. yra taip pat seniai susieti su atitinkamais Lietuvos teritorijos vietovardžiais (Gerullis 1921, 48; Būga 1961, 128–129; Otrębski 1963, 158–159; Топоров 1975, 290–291). Pirmiausia tai *Dainavà* (acc. sg. *Dainava*), kuriuo vadinami trys kaimai Šalčininkų, po du kaimus Kaišiadorių ir Ukmergės rajonuose, po vieną kaimą Varėnos ir Vilniaus rajonuose. Toliau minėtini pavadinimai *Dainavėlė* Kaišiadorių, Lazdijų, Šalčininkų bei Trakų rajonuose ir *Dainaviškiai* Lazdijų bei Jurbarko rajonuose [LATSŽ 52; VŽ 73] (kai kurie iš jų, pvz., Lazdijų rajono, gali būti nauji, atsiradę atkūrus Lietuvos valstybę 1918 m.). Dėl pastarojo vietovardžio galima prisiminti jau minėtą faktą, kad Zietelos rajono (Baltarusija) Dainavos kaimo gyventojai yra vadinami *dainaviškiais*. Kaip matome, nurodyti kaimų pavadinimai yra išsidėstę pietryčių Lietuvoje. Vadinasi, jų arealas gravituoja į jotvingių istorinių žemių pusę. Labai galimas daiktas, dėl nuolatinių karų su kaimynais slavais jotvingiai yra kėlęsi į dešinią Nemuno krantą, kūręsi Lietuvoje. Šie kaimų pavadinimai patvirtina tiek tai, kad istoriniuose šaltiniuose paliudytos jų pavadinimo formos yra autentiškos, tiek ir tai, kad jotvingius vardu *Dainavà* vadino lietuviai.

Negana to. Aukštaičiuose (Jurbarko, Kaišiadorių, Raseinių, Šakių, Širvintų, Trakų ir Ukmergės rajonuose) yra išsidėstę dešimt kaimų, turinčių pavadinimą *Dainiai*. J. Ochmańskis pagrįstai spėjo, kad atskirais atvejais šis kaimų pavadinimas gali būti atsiradęs iš Dainavos gyventojų vardo (Охманьский 1981, 126) **dainiai* (sg. **dainys*) „dainaviai“. O tai, kad šis oikonimas aptinkamas taip pat pietvakarių pusėje (Šakių, Jurbarko, Raseinių rajonai), reikėtų aiškinti gyventojų migracija Nemunu žemyn. Vertėtų pabrėžti ir tai, kad šitokia trumpesne forma galėjo vadintis jotvingių krašto gyventojai kaip atskiri suskaičiuojami genties nariai, o genčiai kaip nedalomai visumai vadinti galėjo būti pasidaryti priesagų *-ava*, *-uva* kuopiniai pavadinimai *Dainavà*, *Dainuvà*. Darantis šitokius vedinius, darybos pagrindo

(šiuo atveju **dainja-*, plg. *Dainiai*) kamiengalio pobūdžio ne visada būdavo paisoma, plg. *brólis* (< **brāl̥ja-*) vedinius *broliavà, brolavà, broluvà/bróluva* „broliai ir seserys bei jų vaikai“ (LKŽ I 1069, 1072). Dėl to, matyt, dabar ir turime *Dainavà* (vietoj laukiamo *Dainiava).

Kilmės atžvilgiu *Dainavà* (variantą *Dainuvà*), sūduvių *Dainavō K. Būga gretino su upėvardžiais *Dainava, Daina*, taigi laikė vandenvardinės kilmės, pabrėždamas, kad jie, būdami tekančių vandenių vardai, kilmės atžvilgiu sietini su latvių veiksmažodžiu *diēt (deju)* „šokti, pašuokomis bėgti“ (Būga 1961, 143–144, 153 [išn. 1], 156). Kiti tyrinėtojai šį jotvingių krašto pavadinimą taip pat siejo su vandenvardžiais, tokiais kaip *Dainavà* (upė įteka į Verdaunios ežerą) Varėna, *Dainys* (upė įteka į Rukų ežerą) Krakės, *Dainis* ežeras (minimas Spruogio XVI a. buv. Krakių valsčiuje), *Deininiškis* (Bartuvos intakas) Mosėdis, *Dain-upis* (Bartupės dešinysis intakas) Veiveriai, *Daina-balė* (pelkė Šventežerio parapija), taigi laikė hidroniminės kilmės (Otrębski 1963, 158; Отрембски 1963, 3–6; Nalera 1964, 47; Топоров 1975, 290–291; Vanagas 1980, 7–34; Kabelka 1982, 39; Zinkevičius 1984, 283; Salys 1985, 408). Tiek minėti hidronimai, tiek prūsų vandenvardžiai *Denow* 1340 (vok. *Deinowa-See*) ežeras, *Dena* upė (vok. *Dein-Fluss*) (Gerullis 1922, 27; Būga 1961, 143; LUEV 26, 29; Vanagas 1981, 79) yra nepriklausomi priesagos *-n-* dariniai veikiausiai iš ide. šaknies **deih-* „lėkti, dumti, skubėti; suktis, greitai judėti (ratu)“. Šios šaknies kontinuantais etimologiškai laikomi latvių kalbos veiksmažodžiai *diēt (deju)* „šokti, šokinėti; dainuoti“, *dīdīt* „šokdinti; varyti, ginti“ bei jų giminaičiai s. i. *dīyati* „jis lekia“, gr. *δινέω, δινεύω* „suku (aplink, ratu), sukioju...“ (Rix 1998, 91; plg. Urbatis 1981, 60–62). Tačiau yra pagrindas manyti, kad toponimas ir etnonimas *Dainavà (Dainuvà)* kilmės atžvilgiu su šita veiksmažodine šaknimi greičiausiai nėra susijęs, kitaip sakant, hidroniminės kilmės gali ir nebūti. Kalbamojo etnonimo ištakų paieškas galima pasukti visai kita linkme.

Verta pradėti nuo K. Būgos teiginio, kad „sanskrito žodis [galvoje turimas s. i. *dhénā* „melžiama karvė“ – S. K.] neturi nieko bendra su lietuvių kalbos žodžiais *dienì* ir *dieninga* [...], nes jų nieku būdu negalima atskirti nuo *dienōs* „Tag, dieną“ [...]“ (Būga 1959, 252, plg. Būga 1958, 358 [išn. 2]), ir čia K. Būga pasirėmė tokiais gyvosios kalbos posakiais kaip *móteris dienosè* (*dienōs* Svėdasai, Dusetos) „nėščia, gravida, schwanger“, jų vietininkus *dienosè* (dial. *dienōs*) laikė daiktavardžio *diēnos* I „metas nuo ryto ligi vakaro“ daugiskaitos formomis. Reikia pasakyti, kad K. Būgai anuomet dar nebuvo žinomas faktas, jog gyvojoje lietuvių kalboje egzistuoja kitas daiktavardis, būtent homonimas *diēnos* II „nėštumas, laikas arti gimdymo“. Bet ankstesniuose savo darbuose būvardį *dienì* „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumele)“ K. Būga siejo su kitų ide. kalbų žodžiais giminaičiais, pvz., su s. i. *dhenu-*

„atleidžianti piena“ (Būga 1958, 358), o dėl būdvardžio *diena* „nėščia, dieninga“, randamo tik Nesselmanno žodyne, tikrumo pagrįstai abejojo (Būga 1959, 252).

Tačiau reikia pasakyti, kad, be K. Būgos, nuomonę, jog ne tik *diēnos* II „nėštumas, laikas arti gimdymo“, bet ir adj. *dieni* ir *dienė* yra daiktavardžio *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro...“ vediniai, reiškė bei grindė ir kiti tyrinėtojai (Skardžius 1943, 115 = Skardžius 1965; Otrębski 1955, 174; Liukkonen 1999, 142–144). Antai K. Liukkonenas teigia, kad pastarojo daiktavardžio vedinys adj. *dienūs masc., *dieni* fem. reiškęs „turėsianti, laukianti (apie moterį)“, tiesiogine prasme – „esanti dienose (mit Tagen versehen)“, o darybinis jų santykis su *dienà* esąs toks pat kaip *galvūs* ir *galvì* „su daug galvų“ greta *galvà* (Liukkonen 1999, 144). Šis tyrinėtojas remiasi taip pat A. Juškos fraze *Moteris dieninga, t. y. jį nėščia paskutinioje dienose* ir ją interpretuoja kaip „moteris esanti dienose (mit Tagen versehen), nėščia paskutinėmis dienomis (sie ist die letzten Tagen schwanger)“ (Liukkonen 1999, 144). Tačiau dabar turima gyvosios kalbos, visų pirma tarmių, medžiaga leidžia šitokią kalbamų lietuvių kalbos būdvardžių istorinę lyginamąją interpretaciją patikslinti (žr. žemiau). Taip pat negalima negirdomis apeiti argumentacijos tų tyrinėtojų, kurie laikėsi kitokio požiūrio.

F. Spechtas, išdėstęs K. Būgos aiškinimą, pabrėžė, kad metodiškai yra teisinga žodžių istorijos klausimais pirmiausia giminaičių ieškoti toje pačioje kalboje. Mūsų atveju tai reikėtų būdvardį *dieni* sieti su daiktavardžiu *dienà* remiantis fraze *móteris dienosè* – kaip darė K. Būga (Specht 1934, 235–238). Kita vertus, F. Spechtas teigė negalįs pritarti K. Būgos aiškinimui dėl to, kad frazė *móteris dienosè*, kur *dienosè* yra daiktavardžio *dienà* daugiskaitos vietininko forma, esanti grynai eufemistinis pasakymas. Jis esąs arba sutrumpintas A. Juškos žodyne randamas išsitas pasakymas *Jį nėščia paskutinioje dienose* – taip A. Juška aprašo *Móteris dieninga*, – arba buvęs nusižiūrėtas į rusų *baba vь porě* (Даль III 1048). Abiem atvejais eufemistiškai esąs aprašomas nėštumas. K. Būga nepagrindęs *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro...“ semantinio pakitimo į *dieni* „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“. F. Spechtas pridūrė, kad jis nelaiko galimu formos *dienosè* reikšmę, randamą frazėje *móteris dienosè*, kaip nors susieti su būdvardžiais *dieni*, *diena* (be kirčio), nes panašus žodžių skambėjimas esąs apgaulingas (Specht 1934, 236).

F. Spechtas taip pat tvirtino, kad lietuvių kalboje vartojamos frazės *kumėlė dienì, kárvė dienì, avìs dienì* Avestos kalboje tiksliai (genau) atliepiančios *kaθwa daēnu* „asilė“, *gava daēnu* „galviją (karvė)“, *aspa daēnu* „kumelė“, *uštra daēnu* „asilė“, indų Rigvedose *gávo dhenávaḥ, gáve dhenáve*; be to, pabrėžė, kad lie. *dieni*, Avestos *daēnu* ir s. i. *dhenúh*, išskyrus galūnes, tiksliai vieni kitus atitikdami, sutampantys netgi pagarsiui. Lietuvių kalboje reikšmė kiek pasistūmėjusi, kai būdvardžiu *dieni* imtas žymėti galviją prieš pat atsivedimą (Specht 1934, 238).

Ta proga galime prisiminti, kad Avestos tekstuose *daēnu* fem. reiškia „(galvijų) patelė“ (M a y r h o f e r 1992, 797) ir s. indų kalboje yra paliudyta *gāuṣ* nom. sg. masc., fem. „galvijų; bulius, jautis; karvė“, *gām* acc. sg., *gāve* dat. sg., *gāvas* nom. plur. ir tt. (M a y r h o f e r 1992, 478) Verta pridurti, kad atskiruose kontekstuose šie indoiranėnų kalbų žodžiai gali būti pavartoti ir būdvardžių funkcija („moteriška; žindanti, maitinanti (weiblich, säugend)“ (M a y r h o f e r 1963, 114).

Įdomu, kad lie. *dienì* „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“ ir s. i. *dhenúh* fem. jo būdvardine reikšme sieja ir mūsų dienų tyrinėtojai (R a s m u s s e n 1989, 34; D e L a m b e r t e r i e 1990, 901; M a y r h o f e r 1992, 797).

Kitas svarbus dalykas yra tai, kad lietuvių kalbos būdvardžių *dienė* (acc. sg. *diėnė*) adj. fem. „tvinkstanti, greitai atsivesianti (apie kumelę)“, *dienì* (acc. sg. *diėnią*) adj. fem. „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“, nepaisant jų cirkumfleksinės šaknies priegaidės, kuri gali būti metatonijos rezultatas, reikšmės yra archajiškos ir todėl su *dienà* bei jo reikšme „metas nuo ryto ligi vakaro...“ vargu ar turi ką nors bendra. Mat suomių kalbos *tiine* „pasiėjęs, pasibėgęs, pasilakstęs (apie gyvulius); nėščia (apie moterį)“, taip pat tomis pačiomis reikšmėmis vartojami estų *tii-ne*, lybių *tii-ne*, karelių *tii-neh*, ingrų *tīne* (pradinė forma būtų finų **teine-*) gali būti pasiskolinti iš baltų kalbų, ir jų šaltinis nurodomi lie. *dienì*, dial. *dienià* „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“, kurių giminaičiais yra laikomi s. i. *dhénā*, Avestos *daēnu* (< ide. **dhei-nā*) (L i u k k o n e n 1999, 142-144; SSA 291; plg. Г а м - к р е л и д з е, И в а н о в 1984, 933). Šitie finų kalbų baltizmai yra senų laikų skoliniai, todėl archajiškomis laikytinos ir jų reikšmės „pasiėjęs, pasibėgęs, pasilakstęs (apie gyvulius)“.

Pagaliau negalima neteikti reikšmės tai aplinkybei, kad lie. *dienė* ir *dienì* senąją jų reikšme „turėsianti, vesianti (apie karvę, kumelę)“ etimologiniai atitikmenys gali būti taip pat minėti s. indų ir Avestos karvės pavadinimai. Šitą teiginį galima paremti pačių baltų kalbų duomenimis.

Pirma, akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* (II 509, 510, 511, 513), taip pat tarminių žodynų (V i t k a u s k a s 1976, 71) duomenimis, lietuvių kalbos tarmėse yra vartojami tokie būdvardžiai: *dienė* (acc. sg. *diėnė*) adj. fem. „tvinkstanti, greitai atsivesianti (apie kumelę)“ (Klaipėda), „turėsianti, laukianti (apie moterį)“ (Simonaitytės raštai); *dienì* (acc. sg. *diėnią*) adj. fem. „turėsianti, vesianti (apie kumelę)“ (Laižuva, Mažeikių r., Veiviržėnai, Klaipėdos r.), *dienì* adj. fem. „turėsianti, vesianti (apie kumelę)“ (Vidsodis, Kelmės r., Kuršėnai, Šiaulių r., Vieksnaliai, Telšių r.). Reikšmę „turėsianti, vesianti (apie karvę)“ užfiksavo A. Juška savo žodyne: *Mana karvė dieni, t. y. bus vesianti, turėsianti* (sinonimas *veršinga*) (J 311). Priesagėtą būdvardį *dieniinga* adj. fem. „nėščia || nėštumo gale (apie moterį)“ aptinkame Kuršaičio

žodyne (bet pačiam Kuršaičiui jis nebuvo žinomas) ir A. Juškos frazėje *Móteris dienìnga*, t. y. *jijè nêščia paskutiniose dienose* (J 311), kurią žymusis leksikografas pavartojo, kad paaiškintų frazės *Móteris dienìnga* prasmę. Iš čia matome, kad šios būdvardžių formos gyvojoje liaudies kalboje vartojamos tik kalbant apie kumelę, o kalbant apie moterį *dienè* pavartota I. Simonaitytės raštuose, *dienìnga* – F. Kuršaičio žodyne ir A. Juškos sugalvotame aiškinamajame sakinyje nusakyti specifinę situaciją – nêštumo galą, pabaigą.

Iš čia darosi gana akivaizdu, kad, pirma, būdvardžiai *dienè* ir *dienì*, kalbant apie moterį, žmonių šnekoje, gyvojoje liaudies kalboje, nevartojami! Antra, būdvardžiu *dienìnga* iš tikrųjų yra nusakomas laikas prieš pat gimdymą, todėl jis greičiausiai yra daiktavardžio *diènos* II „nêštumas, laikas arti gimdymo (apie moterį)“ priesagos *-ing-* vedinys. Iš aukščiau duoto konteksto taip pat matyti, kad būdvardžiai *dienè* ir *dienì*, kurie, kalbant apie moterį, žmonių šnekoje, gyvojoje liaudies kalboje, nevartojami, kilmės plotme negali būti susiję su *diènos* I „metas nuo ryto ligi vakaro...“. Atrodo, kad jų kilmės reikia ieškoti visai kitur, juoba kad kitose giminingose kalbose nieko panašaus nematome – tie kontekstai ištisai susiję su karvėmis, kaip, pvz., latvių kalboje (žr. žemiau).

Bet negalima pamiršti nė tos aplinkybės, kad panašiai pavartojami ir daiktavardžiai, kurie tačiau ištisai susiję su moteris liečiančiais kontekstais kaip antai: *diènos* II „nêštumas, laikas arti gimdymo (apie moterį)“ (Kuršaičio žodynas, Būga, Darbėnai, Kretingos r., Kudirkos Naumiestis, Šakių r., Rodūnia, Varenavo r., Baltarusija), „mėnesinių laikotarpis“ (Priekulė, Klaipėdos r.), *dienùlè* „nêščia, laukianti moteris“ (Skuodas), *dièngalè* „esanti arti gimdymo (apie moterį)“ (Juška, Šimonys, Kupiškio r.), *dienúogalè* „esanti arti gimdymo (apie moterį)“ (Dusetos, Zarasų r.). Dviem pastaraisiais atvejais prie daiktavardžio *diènos* I „metas nuo ryto ligi vakaro...“ yra pridėtas *gālas*, be to, su jungiamuoju balsiu *-uo-* kaip, pvz., *medúogalis* „medgalis, pagaly; apdeges pagaly, nuodėgulis“ (LKŽ VII 992), kur jungiamuoju balsiu *-uo-* yra susieti *mēdis* ir *gālas*. Kad čia esama daiktavardžio *diènos* I „metas nuo ryto ligi vakaro...“ matyti iš A. Juškos duotų pavyzdžių: *Jau diengalè nêščia moteris* ir *Tas senis jau diengalis*, t. y. *beng sava amžį* (J 311 s. v. *diengalis*).

Kaip matome, aukščiau nurodytuose žinomuose kontekstuose relevantinis semantinis požymis yra susijęs su moterimi. Tik būdvardžiai *dienì* ir *dienè* yra vartojami kalbant apie kumelę. Kalbant apie karvę, kartą pavartotas ir plur. *diènos*: *Mūs žalukè jau tepgi an dienu* (netrukus turėsimi) (Krokialaukis, Alytaus r. [LKŽ II 511]), kur tačiau, kaip aiškiai matyti, yra nusakomos dienos prieš pat veršiamimąsi. Taigi pagal panašumo asociaciją relevantinis semantinis požymis, susijęs su moterimi, perkeliamas gyvuliams.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad daugiskaitos daiktavardžiu *diēnos* I „metas nuo ryto ligi vakaro...“ yra nusakoma specifinė situacija – nėštumo galas, pabaiga, tai yra *laikas* – pačios *paskutinės dienos* – prieš gimdymą. Matyt, tokiu būdu ir bus atsiradęs daiktavardis *diēnos* II „nėštumas, laikas arti gimdymo (apie moterį)“. Komunikaciniuose aktuose ši ypatybė pagal panašumo asociaciją pamažu nuo *moters* perkeliama ir karvei.

Šitokią interpretaciją patvirtintų tai, kad ir kitais panašiais atvejais reiškiamas *laikas* po gimdymo bei nusakomos su gimdymu susijusios aplinkybės. Antai kininio skaitvardžio *šeši*, *šėšios* semantinis vedinys yra *šėšios* subst. fem. plur. „laikas po gimdymo (ppr. šešios savaitės)“, palyginkime posakius *į šešiàs* (variantas *po šešiū*) *eiti* (*ateiti*) „po gimdymo būti įvesdintai į bažnyčią“, *į šešiàs pareiti* „pagimdyti“ (LKŽ XIV 690–691), taip pat vedinius *šešiáuninkė* (*šešiáunykė*) „šešias savaites po gimdymo gulinėjanti, negaluoianti moteris“, dial. *šešiáuninkė* (*šešiáunykė*) „tas pat“ (LKŽ XIV 678, 688). Šis reiškinys pažįstamas ir latviams: skaitvardžio *seši* „šeši“ vediniai yra *sešas* „pogimdyminis periodas“ bei jo frazės *sešās nākt* „gimdyti“, *sešās gulēt* „taisyti po gimdymo“ (pažodžiui „gulėti šešiose [scil. savaitėse]“), taip pat *sešiniece*, *sešniece* (be kirčių) „gimdė“ (ME III 821; EH II 479; Būga 1959, 316). Panašaus reiškinio esama ir vokiečių kalboje: *Woche* „savaitė“, plur. *Wochen* „gimdymas, pogimdyminis periodas“, plg. *in den Wochen sein (liegen)* „taisyti po gimdymo“ (pažodžiui „būti [gulėti] savaitėse“).

Įdomus atvejis lietuvių kalboje yra daiktavardžiai *ušios*, *ušės* fem. plur., *ušai* masc. plur. (be kirčių) „šešios savaitės po gimdymo“ (LKŽ XVII 555, 556) ir jų vedinių vartojimas: *Ušiose guliu* (LKŽ XVII 556), *ušaininkė* (*ušainykė*) (be kirčių), *ušiáuninkė*, *ušininkė*, *ušininkė* „šešias savaites po gimdymo gulinėjanti, negaluoianti moteris, šešaininkė“ (LKŽ XVII 555, 556); F. Kuršaičio žodyne paliudyta *ušininkė* rodo, kad greta būta ir formos su ilguoju šaknies balsiu **ušios*, **ušės*. Daiktavardžiai *ušios*, *ušės*, *ušai*, **ušios*, **ušės*, matyt, yra skoliniai iš prūsų kalbos (Būga 1959, 316; Fraenkel 1965, 1172; Mažiulis 1997, 211) : pr. **ušai* ir pan. „šeši“ (su suminkštintu **-š-* < **-sj-*), plg. pr. *uschts* „šeštas“ (su formantu *-to-* kaip lie. *šėštas*). Bet ir šiais atvejais kalbama išimtinai apie moterį.

Šios darybinės bei semantinės paralelės patvirtina teiginį, kad daiktavardis *dienos* II „nėštumas, laikas arti gimdymo (apie moterį)“ ir jo vediniai *dienùlė* subst. „nėščia, laukianti moteris“, *diēngalė*, *dienúogalė* „esanti arti gimdymo (apie moterį)“, taip pat būdvardis *dienìnga* adj. fem. „nėščia, nėštumo gale (apie moterį)“ yra kilę iš *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro...“. Taigi iš pastarojo daiktavardžio su priesagomis *-ing-* ir *-ul-* yra pasidaryti ne tik *dienìnga*, bet ir *dienùlė*. Negana to, į daiktavardžio *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro...“ vedinius, matyt, turime dar vieną

kandidatą – tai lietuvių kalbos tarmėse vartojamas kerdžiaus pavadinimas *dieninis*, kuris išsiskiria areališkai bei semantiškai ir, turimais duomenimis, vartojamas rytų aukštaičių tarmėse (Bagaslaviškis, Gelvonai, Širvintų r., Maišiagala, Ukmergė, Paaberžė, Vilniaus r. [LKŽ II 510]). Kad jis greičiausiai taip pat yra žodžio *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro...“ priesagos *-in-* vedinys, pradžioje būdvardis, vėliau substantyvizuotas, verčia manyti *padienys* (acc. sg. *pādienį*) „piemuo ar kerdžius, kurį atskiroomis dienomis paeiliui maitina jį samdę šeimininkai“ (Linkmenys, Palūšė, Ignalinos r. [LKŽ IX 47]) šalia *padiēnis* subst. „atskiromis dienomis dirbantis, ne nuolatinis darbininkas“, *padieniui* (ir *padiēniui*) adv. „vienam vieną dieną, kitam kitą, pakaitomis, ne kasdien tam pačiam; atskiroomis dienomis, kaip padienininkas“ (LKŽ IX 47–48), su priešdėliu *pa-* išsivesti iš *dienà*.

Bet būdvardžiai *dieni* ir *dienē*, kaip minėta, yra vartojami tik kalbant apie kumelę (Juškos žodyno pavyzdžiuose taip pat kalbant apie karvę). Vadinasi, šie būdvardžiai, kurie, kalbant apie moterį, žmonių šnekoje, gyvojoje liaudies kalboje, nevartojami, kilmės plotme negali būti susiję su *diēnos* I „metas nuo ryto ligi vakaro...“. Jų kilmė greičiausiai yra visai kita, ir šį teiginį remia latvių kalbos duomenys (žr. žemiau).

Antra, lie. *diēndaržis* ir *diendaržys* (acc. sg. *diēndaržī*), kiek žinoma, dar nėra patekę į tyrinėtojų akiratį. Iš akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* (II 509), taip pat tarmiųjų žodynų (Vitkauskas 1976, 71) duomenų matyti, kad gyvojoje liaudies kalboje šie žodžiai vartojami tokiomis reikšmėmis tokiose vietose: 1) „lauke gyvuliams užtvartas gardas, aptvaras“ (Stulgiai, Kelmės r., Upyna, Šilalės r., Kuršėnai, Varputėnai, Šiaulių r.); 2) „gardas prie tvartų, laidaras, prietvartis“ (Juškos žodynas, Tytuvėnai, Kelmės r., Girkalnis, Raseinių r., Radviliškis, Baisogala, Radviliškio r., Daunorava, Joniškio r., Pašvitinys, Pakruojis, Ramygala, Panevėžio r.); 3) „gyvulių trobesys, tvartas“ (Joniškėlis, Pasvalio r., Ramygala, Panevėžio r., Vabalninkas, Biržų r.); 4) „prietvartis šienai laikyti“ (ZŽ I 279). Jo vartojimas fiksuotas ir iš Zapyškio, Kauno r. (LKŽ II 509).

Kad tai seni dūriniai, patvirtina leksinis-semantinis kontekstas, susijęs su žodžiais *bandādaržis* „aptverta daržo kertė karvėms suvaryti“ (Laižuva, Mažeikių r. – LKŽ I 639), *bandódaržis* „prie namų užtvartas gyvuliams suvaryti vasarą, diendaržis“ (Juška, Alsėdžiai, Šateikiai, Plungė r., Kvėdrana, Šilalės r., Užventis, Kelmės r., Vieکشniai, Akmenės r. – LKŽ I 642), kurie yra *diēndaržis* ir *diendaržys* sinonimai ir kurių pirmuoju sandu eina *bandà* „būrys galvijų, kaimenė“ (LKŽ I 638). Pirmųjų dūrinių sandų ir žodžio *bandà* reikšmės patikslina tokie pastarojo žodžio vediniai kaip *bandýkštis* „bandos gyvulys, galvijas (karvės ir avys –skeltanagai)“ (Bretkūno Biblija, Daukšos Postilė), *bandìnė* „aptvaras bandai laikyti“, plg. *Karves laiko bandìnėj* (Šatės, Skuodo r. – LKŽ I 640), *bandiniňkas* „bandos, galvijų tvartas“: *Kur*

stovi galvijai, vadinasi bandiniškis, kur arkliai – arklininkas (Juška – LKŽ I 640). Verta dėmesio ir frazė *bandōs kielė* „geltonoji kielė (Motacilla flava)“ (Viekšniai, Akmenės r. – LKŽ I 638) bei dūrinys *bandókielė* „geltonoji kielė (Motacilla flava)“ – dėl jų semantikos plg. *Bandókielės gaudo musis apie karves* (Gargždai, Klaipėdos r. – LKŽ I 642). Nėgana to, žodžio *bandà* „būrys galvijų, kaimenė“ atitinkami galūnės bei priesagų vediniai yra *bañdzius* „kerdžius“ (plg. *Reiks tiems meteliams bañdzių turēt, vaikai nenuitūri karvių* (Raseiniai – LKŽ I 644), *bandinis* „kerdžius“ (Surviliškis, Kėdainių r.), *bandišius* „piemu“ (Kuršaitis, Lukšiai, Šakių r., Skirsnemunė, Jurbarko r., Surviliškis, Kėdainių r. – LKŽ I 641), *bandūlis* „kerdžius“ (Kabeliai, Varėnos r. – LKŽ I 643).

Iš šių duomenų gana aiškiai matyti, kad *banda* yra skeltanagių – karvių, rečiau avių – būrys. Tai patvirtina ir vedinys *bandinga* (ir *bandingà*) adj. fem. „versinga“ (Surviliškis, Kėdainių r. – LKŽ I 640), kur aiškiai yra numanoma karvė. Todėl čia labai tinka prisiminti lie. *dienē* ir *dienì* „turėsianti, vesianti (apie karvę, kumelę)“. Vadinasi, lie. *diēndaržis* ir *diēndaržys* tikriausiai yra sudėti iš **diena*, **dienē* (acc. sg. **diēna*, **diēnē*) reikšme „karvė“ (bet ne iš *dienà* „metas nuo ryto ligi vakaro“) ir *daržas*, nes, be to, karvės diendaržyje yra paliekamos ir nakčiai. Svarbus taip pat A. Juškos liudijimas: *Kur stoviga lvi ja i, vadinasi diendaržis, arba laidaris, bandodaržis* (LKŽ II 509 s. v. *diēndaržis*).

Tokį jų darybos ir semantikos traktavimą patvirtina etimologiniai atitikmenys latvių kalboje: *diēndārzs* (Augškurzeme), *diēndārzs²* (Lielsalaca, Zvirgzdine), *diēndārzis²* (Skaista, Varakļāni), *diēndārzis* (be kirčī) (Vārkava) „diendaržis, laidaras“ (ME I 483). Antai vartojamas Lielsalacoje *diēndārzs²* reiškia „diendaržis, kuris vienais metais naudojamas kaip laidaras, kitais metais – kaip daržas“ (EH I 327). Šitokia reikšmė yra ypatinga – ji atskleidžia nagrinėjamų žodžių pradinę semantinę struktūrą ir kartu parodo etimologinio nagrinėjimo kryptį: „galvijai“ & „daržas“. Tokią išvadą remia ir lie. *bandādaržis* „aptverta daržo kertė karvėms suvaryti“ (Laižuva, Mažeikių r. – LKŽ I 639). Be to, la. *laidars*, *laidēris*, *laidērs* kaip tik ir reiškia „prie tvarto aptverta vieta, kur suleidžiami galvijai; tvartas, kūtė“ (ME II 402) kaip ir jų giminitis lie. *laidaras* (ir *laidaris*, *laidēris*) „užtvaras prie tvartų gyvuliams suvaryti...“ (LKŽ VII 15–16).

Vadinasi, lietuvių kalboje aptinkame buvus būdvardžius *dienì* ir *dienē* „turėsianti, vesianti (apie karvę, kumelę)“, lietuvių ir latvių kalbose – daiktavardžius **dienā*, **dienē* (acc. sg. **diēnan*, **diēnen*) „karvė“.

Tai turint galvoje, įdomu konstatuoti, kad latvių kalboje atitinkami kontekstai, nuo kurių, matyt, istoriškai negalima atskirti šių lietuvių kalbos būdvardžių bei daiktavardžių, yra ištiesai susiję su karvėmis, plg. *atdiene* (be kirčio), *atdienīte* „karvė, kuri

veršiuojasi antraisiais metais“ (ME I 154), *atdienūtēm*, *atdienūtē slaucama guovs* „antraisiais metais apsiveršjavusi melžiama karvė“ (ME I 154), *atdiēne*, *atdiene*², *a[t]diēnute*, *a[t]dienute*² „karvė, kuri veršiuojasi antraisiais metais“ (EH I 139), *atdiene* (be kirčio) „jauna, nemelžiama karvė, telyčia“ (EH I 139), *adiene* (be kirčio) „karvė, kuri veršiuojasi jau antraisiais metais“ (Rauna [ME I 11]). Matyt, tai priešdėlio *at-* vediniai iš la. **diēn(ū)ē* „jauna, melžiama karvė; telyčia“. Mažiau tikra, kad jie būtų priesagos *-n-* dariniai iš veiksmazodžio **at-diēt* „žindyti; čiułpti, žįsti“ (žr. žemiau).

Etimologiniais šių baltų kalbų žodžių atitikmenimis kalbose giminaitėse galima laikyti s. i. *dhenúh* fem. „(melžiama) karvė; patelė“, av. *daēnu-* fem. „patelė“, u kamienas, s. i. *dhénā* fem. „patelė; melžiama karvė; krūtis“, ā kamienas (B ū g a 1959, 168; ME I 154 [s. v. *atdiene*], 463, 465; Fraenkel 1962, 87; Walde 1938, 475–476, 496; Frisk 1960, 670–671). Tyrinėtojų (Mayrhofer 1963, 113–114; Mayrhofer 1992, 797) kartu pabrėžiama, kad šiems žodžiams artimas yra lie. *dieni* adj. fem. „turėsianti, vesianti (apie kumelę)“. Jau J. Endzelynas la. *atdiene* (be kirčio) tiesiai lygino su s. i. *dhenúh* „(melžiama) karvė“ bei *dhénā* „melžiama karvė“, s. air. *dīnu* „veršis“ ir veiksmazodžiams la. *dēt* (*dēju*) „(į)siurbti, (į)traukti, sugerti; čiułpti, žįsti“, arm. *diem* „žindu (pieną)“ atstatė šaknį **dhēi-* (ME I 154 [s. v. *atdiene*], 463, 465; plg. Топопов 1975, 284). Šitokią siejimą semasiologiškai galima paremti paralelėmis iš tos pačios latvių kalbos: *atzīdīte* „nupratintas ėriukas“ (ME I 213) : *atzīdīt* „atžindyti“; *dīle* „žindantis veršis (taip pat kumeliukas, paršelis)“ (ME I 478) : *dīlīt* (*-u/-īju, -īju*) „žindyti; čiułpti, žįsti“ (ME I 478, EH I 326). Tai yra iš reikšmės „žindyti; čiułpti, žįsti“ atsiranda reikšmės „ėriukas“, „veršis“, „kumeliukas“, „paršelis“ ir netgi „sūnus“ (žr. žemiau).

Tačiau, kaip rodo la. *dīlīt* „žindyti; čiułpti, žįsti“ ir *dīle* „žindantis veršis“, formantas *-i-* gana anksti buvo inkorporuotas į šaknį – tokiu būdu galėjo atsirasti baltų **dēj-* greta **dē-*, kuri matome vediniuose la. *dēle* „siurbėlė“, *dēlene* „tas pat“ (Dundanga, Talsų r.), *dēline* „tas pat“ (Varaklāni, Maduonos r.) [ME I 462, EH I 318]. Mokslinėje klausimo literatūroje iš baltų kalbų, be la. *dēle* „siurbėlė“ ir lie. *dēlē* „siurbėlė“, nurodomi dar la. *dēls* „sūnus“, lie. *pirm-dēlē* subst. fem. „pirmą veršį atsivedusi karvė; (juokais) pirmą vaiką gimdanti moteris“ (B ū g a 1959, 168; ME I 154 [s. v. *atdiene*], 463, 465; Fraenkel 1962, 87; Walde 1938, 475–476, 496; Frisk 1960, 670–671). Baltų kalbų šaknies varianto **dhē-l-* žodžių kitų kalbų etimologiniai atitikmenys yra gr. *θηλή* fem. „motinos krūtis, spenelis“ (< ide. **dhēlā*), lot. *fēlō*, *-āre* „žįsti“, *fīlius* „sūnus“, tai yra „žindantis“, umbrų *feliuf*, *filiu* (acc. plur.) „žindukliai, žindomi kūdikiai“ (< italikų **fēlios* < ide. **dhēlios*).

Šakninė morfema *dēl-* baltų kalbose, o ypatingai dažnai lietuvių kalboje, sudaro dūrinių antrąjį sandą: lie. *pirmadēlē* (ir *pirmādēlė*, *pīrmadēlė*) subst. fem. „pirmą veršį

atsivedusi karvė, pirmaveršė; pirmą jauniklį atsivedusi kiaulė, kumelė, kalė ir pan.; (juokais) pirmą vaiką gimdanti moteris“, *pirmadėlys*, *pirmādėlis* adj. „pirmas atsivestas, turėtas; pirmas padėtas (apie kiaušinį); jaunas (apie mėnulį)“ (LKŽ X 3), *pirmdėlė* subst. fem. „pirmą veršį atsivedusi karvė; (juokais) pirmą vaiką gimdanti moteris“, *pirmdėlys* subst. masc. „pirmas atsivestas, turėtas gyvulių jauniklis; pirmas padėtas kiaušinis“, *pirmdėlys* adj. „pirmas atsivestas, turėtas“ (LKŽ X 13), *primdėlė* „pirmą veršį atsivedusi karvė“ (LKŽ X 749). Jų sandas *-dėl-* yra su priesaga *-l-* pasidarytas iš lietuvių kalbos veiksmažodžio, atitinkančio la. *dēt* (*dēju*) „(i)siurbti, (i)traukti, sugerti; čiulpti, žįsti“.

Latvių kalboje terandame *pirmdēliņš* „pirmagimis sūnus“ (ME III 225).

Kadangi s. indų kalboje yra paliudytos šakninės veiksmažodžių morfemos tiek *dhay-*, tiek ir *dhā-* „žįsti, čiulpti, siurbti; motinos pieną gerti“, naujausioje klausimo literatūroje nurodoma, kad reikėtų remtis ne tik ide. **dhéh₁-*, bet taip pat išplėsta prezenso forma **dhéh₁-i-* bei jos nulinio balsių kaitos laipsnio variantu **dhh₁-i-*, iš kurio su metateze atsiradęs **dhih₁-* formoje s. i. *dhītá-* „žįstas, čiulptas“. Šio **dhih₁-* pagrindu galėjusi būti sudaryta nauja 3 sg. praes. forma **dheih₁-e/o-* (vietoj senesnės formos **dheh₁-je/o-*, galbūt ir su metateze iš pastarosios), iš kur ir kilusi vedų 3 sg. praes. forma *dháyati* „jis žinda, čiulpta, siurbia; motinos pieną geria“ (M a y r h o f e r 1992, 776) Kita vertus, formos la. *dēt* (*dēju*), arm. *diem* „žindu (pieną)“, s. vok. aukšt. *tāju* „žindu“, taip pat gr. $\theta\eta\sigma\theta\alpha\iota$ „žįsti“ (jeigu jis kilęs iš ide. **dheh₁-je-*) yra vedamos iš **dheh₁-* su prezenso formantu *-je-*, tai yra iš 3 sg. praes. ide. **dheh₁-je/o-* (R i x 1998, 120).

Ide. prokalbėje buvus dvi šaknines morfemas **dheh₁-* ir **dheih₁-* mūsų reikalui svarbu konstatuoti dėl to, kad tai yra tiesiogiai susiję su lietuvių kalba.

Tolygios darybos kaip la. *dēle* „siurbėlė“, bet su šaknies balsio metatonija (B ū g a 1959, 409; B ū g a 1961, 710) yra lie. *dėlė* (acc. sg. *dėlę*) „krauju mintanti gėlųjų vandenių kirmėlė, siurbėlė (Hirudo medicinalis); žmogaus vidurių kirmėlė (Ascaris lumbricoides); sraigė; kraujo čiurkšlė...“ (Sirvydo žodynai [Š i r v y d a s 1979, 393, 703; Senasis Konstantino Sirvydo žodynas 268, 486], Ruigio ir Kuršaičio žodynai, Juška, Karklėnai, Kelmės r., Panevėžys, Rudamina, Lazdijų r., Punkskas, Rokiškis, Tauragnai, Utenos r., Leipalingis, Lazdijų r., Tverečius, Ignalinos r. – LKŽ II 392). Šis žodis lietuvių kalboje yra išlaikęs indoeuropietišką pirminę struktūrą **dhē-l-*. Bet *dielė* (acc. sg. *dielę*) „krauju mintanti gėlųjų vandenių kirmėlė, siurbėlė (Hirudo medicinalis); vidurių kirmėlė, askaridė; sraigė...“ (Kuršaičio žodynas, Keturvalakiai, Vilkaviškio r., Griškabūdis, Šakių r., Vilkaviškis, Švenčionys, Veiveriai, Prienų r., Bartninkai, Vilkaviškio r. [LKŽ II 503; ZŽ I 277], Druskininkai [čia pasakoma ir *delė*]) (N a k t i n i e n ė, P a u l a u s k i e n ė, V i t k a u s k a s 1988, 63) jau turi antriniu būdu atsiradusį šaknies morfemos variantą baltų **dēi-l-*.

Kaip matome, lietuvių kalboje gerai yra paliudytos nagrinėjamos šaknies dvi morfemos: **dé-l-* ir **déi-l-*. Todėl la. **diēn(īt)e* „jauna, melžiama karvė“ gauna patvirtinimą ir daro neabejotiną baltų šaknies **dēi-n-* egzistavimą. Šią **dēi-n-* tęsia ne tik la. *atdiēne* „karvė, kuri veršiuojasi antraisiais metais“, bet ir šaknies metatonią turintys būdvardžiai lie. *dienē* ir *dienì* (acc. sg. *diēnē* ir *diēnių*) adj. fem. „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“ senąja reikšme „pasijęs, pasibėgęs, pasilakstęs (apie gyvulius)“ ir daiktavardžiai *diena, *dienē (acc. sg. *diēnā, *diēnē) „karvė“, tai yra žodžiai, besiremiantys pirmine, etimologine reikšme „kuri žindo, kuri yra žindanti“, – semasiologiškai plg. lie. *žindėja* (be kirčio) „žindytoja, žindyvė“, *žindėklė* „tas pat“, *žindėnė* „žindamoji gyvulių patelė; žindyvė“ (LKŽ XX 612, 613) greta veiksmazodžio *žįsti* (*žįnda*, -o) „čiulpti pieną iš krūtis, spenio (kalbant apie kūdikį, jauniklį)...“ (LKŽ XX 742).

Su baltų *dēinā, *dēinē subst. fem. „karvė, kuri veršiuojasi; jauna, melžiama karvė“, *dēinī adj. fem. „turėsianti, vesianti, laukianti (apie kumelę)“ senąja reikšme „pasijęs, pasibėgęs, pasilakstęs (apie gyvulius)“ istorine plotme ir bus susijęs Dainavos gyventojų vardas *dainiai (sg. *dainys, acc. sg. *dāinin < *dāinin) „dainaviai“, jotvingių krašto gyventojų kaip atskirų suskaičiuojamų genties narių pavadinimas, ir *Dainavà*, *Dainuvà*, priesagų -*ava/-uva* kuopiniai genties kaip nedalomos visumos pavadinimai. Bet šitoks lietuviškojo jotvingių pavadinimo atsiradimo aiškinimas turi akivaizdų trūkumą – skiriasi darybos pagrindo ir jo vedinio šaknies vokalizmai (**-ēi-*, bet **-āi-*!). Tai rodo, kad Dainavos gyventojų pavadinimas tiesiai iš *dēinā, *dēinē „karvė“ negalėjo atsirasti. Šią kliūtį nėra sunku pašalinti, juolab kad latvių kalboje yra paliudyti tokie žodžiai: *adaine* (be kirčio) „karvė, kuri veršiuojasi antraisiais metais“ (Alūksne ME I 10) (iš *at-daine), *a[t]daïne* „karvė, kuri veršiuojasi antraisiais metais“ (ME I 154 s. v. *atdiene*). Iš čia aiškiai matyti, kad būta etnonimo *dainiai „dainaviai“, su priesaga **-(i)jo-* išsivesto iš karvės pavadinimo *dāinē ir reiškusio „karvėms priklausantys, su karvėmis susiję (scil. piemenys, kerdžiai)“, – dėl šaknies intonacijos plg. la. *a[t]daïne* (latvių kalbos laužtinė priegaidė tęsia baltiškąjį akūta). Šitokią darybos būdą patvirtina, pvz., lie. *vāgis* adj. „kuris eina vaga, vaginis“: *Ar tas arklys tikrai yra vāgis?* (Giedraičiai, Molėtų r. – LKŽ XVII 822): *vāgis* su priesaga **-(i)jo-* yra išsivestas iš *vagà*.

Etimologiniai baltų kalbų žodžių *dāinē, *dēinā, *dēinē „karvė (kuri veršiuojasi antraisiais metais)“ atitikmenys kalbose giminaitėse yra s. i. *dhenúh* fem. „(melžiama) karvė; patelė“, av. *daēnu-* fem. „patelė“, u kamienas, s. i. *dhénā* fem. „patelė; melžiama karvė; krūtis“, ā kamienas.

Lat. *adaine* (be kirčio) (< *a[t]-daine*) veikiausiai yra sudėtas iš priešdėlio *at-* ir *dāinē, – dėl tokio darybos būdo galima palyginti la. *at-skabaŕga*, *a-tskabaŕgs* „šerpeta,

rakštis, pašinas...“ (ME I 191) greta *skabaŕga*, *skabaŕgs*² „rakštis, pašinas; šerpeta, įplėša (pvz., lentoje)“ (ME III 862), o dėl priešdėlio *at-* – la. *atdienītēm*, *atdienūtē slaucama guovs* „antrasisis metais apsiveršdavusi melžiama karvė“ (ME I 154). Ne taip tikra, kad *adaine* būtų veiksmazodžio **at-diēt* „žindyti; čiulpti, žįsti“ priesagos *-n-* vedinys.

Dainavà. MEANING, HISTORY AND ORIGIN OF THE NAME

Summary

Several villages in Southern Lithuania bear the name *Dainavà* (acc. sg. *Dainavà*). There is a village of this name, inhabited by the Lithuanians, also in Byelorussia, in Grodno region, Zietela district (in Byelorussian *Dziatlovo* as well as *Diatlovo*). The name is attested in 13th c. historical sources written in Latin: *Deynowe*, *Denowe*. In 16th c. Russian chronicles we find *Doinova* (*Доїнова*). It has been long ago assumed by investigators that this was the Lithuanian name for the Yatvingians, a tribe of the Western Balts. In addition to this, there are ten villages in Aukštaičiai (in the Highlands of Lithuania) called *Dainiai*. It was suggested by historians that in some cases these villages got the name from the name plur. **dainiai* (sg. **dainys*) of the population of the Dainava region.

In Lithuanian there are adjectives *dieni* and *dienė* „pregnant, with calf, in foal“ (< **dēin(i)jo-*), used, e. g., in *dieni kárvė* „cow, that calves“, *dieni kumėlė* „mare in foal“.

Lith. *diendaržis* „cattleyard; enclosure“ etymologically correspond to Latv. *diendārzs*, *diendārzs*², *diendārzis* „cattlehurdle“. They are compounds that contain Baltic **diena*, **diene* (acc. sg. **diēnā*, **diēņē*) subst. fem. „cow“ and Lith. *daržas*, Latv. *dārzs* „kitchen-garden“. It is possible to reconstruct East Baltic **diena*, **diene* (acc. sg. **diēnā*, **diēņē*) subst. fem. „cow“ which derive from Protobaltic nouns **dēinā*, **dēinē* subst. fem. „cow“.

In the East Latvian dialects we found *atdiēne* „a cow, that calves in the second year“, *adaine*, *a[t]daïne* „a cow, that calves in the second year“, which contain a prefix *at-* and Baltic **diena*, **diene* subst. fem. „cow“ respectively **dāinē* „cow“.

OInd. *dhenúh* fem. „(milk) cow; female“, Avesta *daēnu-* fem. „female“, *u* stem, OInd. *dhénā* fem. „female; milk-cow; breasts“, *ā* stem, seem to be etymological cognates of these Baltic words.

So there are good grounds for believing that the name of the inhabitants of the former region Dainava pl. **dainiai* (sg. **dainys*, acc. sg. **dāinin* < **dāinin*) with a primitive meaning „cow-herds, cow-boys“ in historical-comparative aspect is connected with **dāinē* „cow“. From the very outset, the name pl. **dainiai* with the suffix **(i)jo-* evidently must have meant tribesmen as countable members of a tribe. *Dainavà*, *Dainuvà*, derivatives with the suffixes *-ava/-uva*, might have been collective names for the ethnic group as an indivisible whole.

It seems that the names *Dainavà*, *Dainuvà* have etymologically nothing to do with the hydronyms *Dainavà* *Dain-upis* etc., as has been assumed by some scholars, then they may represent quite a different root. They are most likely derived with a suffix *-n-* from the root **deih₁-* „spank along, dash, speed along; turn, go round“, which is attested in Latv. *diēt* (*deju*) „to dance; to jump (about), leap; to sing“, OInd. *dīyati* „he flies, soars“, Gr. *διδέω*, *διδεύω* „to turn, twist, swing...“.

LITERATŪRA

- Būga K., 1958, Rinkiniai raštai, I, Vilnius.
Būga K., 1959, Rinkiniai raštai, II, Vilnius.
Būga K., 1961, Rinkiniai raštai, III, Vilnius.
De Lamberterie C., 1990, Les adjectifs grecs en -ος, II, Louvain-la-Neuve.
Fraenkel E., 1962, Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, Göttingen.
Fraenkel E., 1965, Litauisches etymologisches Wörterbuch, II, Heidelberg, Göttingen.
Frisk H., 1960, Griechisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg.
Gerullis G., 1921, Zur Sprache der Sudauer-Jatwinger, – Festschrift Adalbert Bezenberger, Göttingen, 44–51.
Gerullis G., 1922, Die altpreußischen Ortsnamen, Berlin, Leipzig.
Kabelka J., 1982, Baltų filologijos įvadas, Vilnius.
LECU – Liv-, Ehst- und Curländisches Urkundenbuch, Reval, 1853.
LATSŽ – Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II, Vilnius, 1976.
LUEV – Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963
Liukkonen K., 1999, Baltisches im Finnischen, Helsinki.
Mayrhofer M., 1992, Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen, I, Heidelberg.
Mayrhofer M., 1963, Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, II, Heidelberg.
Mažiulis V., 1997, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, IV, Vilnius.
Naktinienė G., A. Paulauskienė, V. Vitkauskas, 1988, Druskininkų tarmės žodynas, Vilnius.
Nalepa J., 1964, Jaćwięgowie. Nazwa i lokalizacja, Białystok.
Otrębski J., 1955, [rec.] J. Wackernagel, Altindische Grammatik, II 2, – Lingua Posnaniensis, V, 171–175.
Otrębski J., 1963, Das Jatwingerproblem, – Die Sprache, IX, 157–167.
PU – Preußisches Urkundenbuch. Politische Abteilung, I (2), Königsberg, 1909.
Rasmussen J. E., 1989, Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache, Innsbruck.
Rix H., 1998, Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen. Unter Leitund von Helmut Rix, Wiesbaden.
Salys A., 1985, Raštai, III. Įvairūs straipsniai, Roma.
Senasis Konstantino Sirvydo žodynas, Vilnius, 1997.
Skardžius P., 1943, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius [= P. Skardžius, 1996, Rinkiniai raštai, I, Vilnius].
Specht F., 1934, Lituanica. 9. Lit. *dieni, – KZ LXII, 235–239.
SSA – Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja, III (R–Ö), Helsinki, 2000.
Širvydas K., 1979, Pirmasis lietuvių kalbų žodynas / Dictionarium trium linguarum, Vilnius.
Urbutis V., 1981, Baltų etimologijos etiudai, Vilnius.
Vanagas A., 1980, K. Būga – lietuvių onomastikos pradininkas, – LKK XX 7–35.
Vanagas A., 1981, Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, Vilnius.
Vidugiris A., 1959, Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės, – LKK II 195–212.
Vidugiris A., 1998, Zietelos šnektos žodynas, Vilnius.
VŽ – Vietovardžių žodynas, Vilnius, 2002.
Vitkauskas V., 1976, Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas, Vilnius.
Walde A., 1938, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, I, Heidelberg.

Wolter E., 1899, Die Litauer im Kreise Slonim Gouv. Grodno, – Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft, IV, Heidelberg.

ZŽ – Zanavykų šnektos žodynas, I–II, Vilnius, 2003–2004.

Zinkevičius Z., 1984, Lietuvių kalbos istorija, I, Vilnius.

Волтеръ Э. А., 1912, Слѣды древнихъ Прусовъ и ихъ языка въ Гродненской губерніи, – Извѣстия Отдѣлення русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, XVI (4), Санктпетербургъ, 151–160.

Гамкрелидзе Т. В., В. В. Иванов, 1984, Индоевропейский язык и индоевропейцы, II, Тбилиси.

Непокупный А. П., 1974, Лингвогеографические связи литовских и белорусских форм названий г. Дятлово и его окрестностей, – БСИ 1974, 144–154.

Отрембски Я., 1963, *Dainavà* – название одного из ятвяжских племен, – Вопросы славянского языкознания, VII, 3–6.

Охманский Е., 1981, Иноземные поселения в Литве XIII–XIV вв. в свете этнонимических местных названий, – БСИ 1980, 112–131.

ПСРЛ – Полное собрание русских лѣтописей, 17 (Западнорусскія лѣтописи), С.-Петербургъ, 1907.

Топоров В. Н., 1975, Прусский язык. Словарь (A–D), Москва.

Simas KARALIŪNAS

P. Žadeikos 13–46

LT-06324 Vilnius

Lietuva